

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Plan Kararlarının Uygulanmasında Bir Konsensüs Oluşturma ve İşbirliği Deneyimi: İzmir Kemeraltı Sokak Sağlıklaştırma Çalışmalarının Öyküsü

An Experience of Consensus Building and Collaboration in the Implementation of Planning Decisions: The Story of Izmir Kemeraltı Street Rehabilitation Studies

Ayşegül Altınörs Çırak

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

ÖZ

Türkiye'nin 3. büyük kenti olan İzmir'in tarihsel merkezi niteliğindeki "Kemeraltı Çarşısı" önemli rant baskıları altında kalmış ve pek çok dönüşüm yaşamıştır. Tarihi kent merkezinin geleceğinin, kentin geleceğini etkileyecek bir konu olarak görülmeye başlanmasıyla Kemeraltı'nın sorunları kent genelinde bir tartışma konusu haline gelmiştir. Yerel ve merkezi yönetiminin, esnaf ve sermayedar grupların, sivil toplum örgütleri, meslek odaları ve akademisyenlerin bu tartışmalarda yer aldıkları görülmüştür. Bölgeye iyileştirici müdahalelerde bulunma gereği konusunda bir üst mutabakatın oluşmasının ardından, ilgili yerel yönetimler alanda planlama ve uygulama çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. Kaçak yapılanmalara karşı yıkım gerektiren projelerin uygulama sürecinde, esnafa bir çatışma yaşanmaması ve esnafın projelere desteğinin sağlanması için yetkililerce konsensüse dayalı bir işbirliği modeli ortaya konularak, ortaklaşa bir süreç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yazıda projelerde uygulanan işbirliği modeli; sürecin bütünsel olarak ele alınmasıyla, aktörlerle yapılan derinlemesine görüşmeler kapsamında analiz edilmekte ve sonuçta ortaklaşa süreçleri tarifleyen teorik çerçeve kapsamında değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: İşbirliği; İzmir Kemeraltı; konsensüs oluşturma.

ABSTRACT

Kemeraltı Bazaar is the historic center of Izmir, Turkey's third largest city, and has long been under significant development pressure; over time, it has undergone major transformations. Owing to shifts in perspective regarding the future of the historic center, which have had a great impact upon the entire city, the problems of Kemeraltı have been placed firmly on the urban agenda. Following agreement on the need to improve conditions in the district, local governments have initiated concomitant activities directed toward planning and implementation. With the intention of avoiding conflict with the artisans over projects that would require the demolition of illegal constructions, the authorities made efforts to enable a properly collaborative planning process. In this paper, the collaborative problem-solving model of the projects is examined via in-depth interviews held with the relevant actors and adopting a holistic perspective.

Keywords: Collaboration; consensus building; Izmir Kemeraltı.

Giriş

Yaklaşık olarak son on yıldır Türkiye’de, etkinleştirilememiş koruma kararları altında eskimeye terk edilmiş olan tarihsel kent merkezleri, kentlerin gündemine yeniden taşınarak, neo-liberal sermaye piyasalarının rasyonelleri çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu süreçte İzmir’in tarihi kent merkezi olan Kemeraltı Çarşısı ve çevresi üzerine üretilen söylem ve projelerde de yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Kentin tarihsel merkezinin durumu 1990’ların ikinci yarısından bu yana kentin gelecek vizyonu çerçevesinde tartışılmaktadır. Süreç içerisinde tartışmaların eylemler dünyasına da aktarımıyla; günümüzde alan üzerine koruma-yenileme adına birikmiş epeyce söylem, plan, proje ve uygulama deneyimi oluşmuştur. Bu söylem ve deneyimlerin her biri ayrı araştırma konusu olmayı hak eder niteliktedir. Ancak bu yazı, bölge ile ilgili koruma ve yenileme yaklaşımlarını değerlendirmek yerine, bu kapsamdaki uygulamaların amaç ve sonuçlarının gölgesinde kalan “sürece” odaklanmak ve Kemeraltı Çarşısı’nda 2000’li yıllarda gerçekleştirilen sokak sağlıklaştırma çalışmalarında Konak ve İzmir Büyükşehir Belediyelerince uygulamaya konulan konsensüs arayışları ve işbirlikçi yaklaşımlar çerçevesinde ele alınabilecek deneyimleri tartışmak istemektedir. Kemeraltı’nda 2003-2008 yılları arasında gerçekleştirilen sokak sağlıklaştırma çalışmalarında izlenen yöntem; Habermas’ın iletişimsel eylem kuramına temellenen planlamada müzakere süreçleri ve işbirlikçi stratejileri değerlendirme olanağı yaratan ülkemizdeki sayılı örneklerden birisini oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra estetik değeri öne çıkartan normatif planlama, ekonomik büyümenin giderek önem kazanmasıyla akılcı planlamaya ve son dönemde demokratik ve eşitlik ilkesine dayanan katılımcı planlamaya doğru bir değişim göstermiştir (Ataöv, 2007). İlk olarak 1966 yılında Godshalk ve Mills (1966,88) planlamada ortaklaşa bir yaklaşımı savunarak; “anamlı ve etkili bir planlamanın kamu ve planlama kurumları arasındaki iki yönlü iletişim akışıyla gerçekleşebileceğini aktarmışlar” ardından, 1969 yılında Arnstein kamunun planlamada karar verme süreçlerindeki rolünden söz etmiştir (Margerum, 2002). İzleyen dönemde planlamada alanında katılımcı, interaktif ve işbirlikçi söylem ve uygulamalar yoğunlaşmaya devam etmiş; transaktif planlama (Friedmann 1973, Forester, 1989, 1998, Healey 1992, Innes 1996), iletişimsel planlama, işbirlikçi planlama (Healey, 1997, Innes and Booher, 1999) ve planlamanın söylemsel modeli (Taylor, 1998) çatıları altında planlamayı katılımcı, işbirlikçi ve ortaklaşa süreçler olarak tanımlayan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Margerum, 2002).

Planlamada katılımcı ve işbirlikçi yaklaşımlar Ersoy’un (2008) özetlediği gibi; planlamanın gerekliliğini reddetmeyen, ancak sivil toplum merkezli, aşağıdan yukarıya örgütlenmiş bir planlama anlayışını savunan orta yolcu bir anlayışa temel-

lenmektedir. Postmodernist ve yapısalcılık sonrası akımların planlama eleştirisinde çıkış noktasını Foucault’nun çalışmaları oluştururken, “orta yolcu” bakış açısının çıkış noktasında Habermas’ın görüşleri yer almaktadır (Ersoy, 2008). Frankfurt Okulu ile özdeşleştirilen Eleştirel Kuram’ın son kuşak felsefeci ve toplum kuramcılarında Habermas, Eleştirel Kuram’ın son büyük temsilcisi olmakla birlikte onu olduğu gibi kabullenmemiş, Eleştirel Kuram’ı yeniden inşa etmiştir (Özdikmenli, 2011). Bir rasyonelleşme süreci olarak moderniteyi eleştirden muaf tutmayı değil, onun postmoderniteye düşmeyen bir eleştirisini mümkün kılmayı amaçlamıştır (Özdikmenli, 2006). Bu bağlamda; Foucault, Derida ve Lyotard gibi postmodern düşünürlerin anti-modernizmine karşı çıkmakta ve modernite projesinin, toplumsal yapının çökerek başka tutsaklıkların başlamasına yol açmaması için yok edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Özdikmenli’nin (2006) özetlediği gibi Habermas; gericiği besleyen radikal akıl eleştirisiyle ve teknokrasiyi besleyen özne merkezli aklın kutsanmasıyla erozyona uğratılan ‘akıl’ı savunmaktadır (Özdikmenli, 2006).

Habermas (2001), modernizmin rasyonelitesinin süreç içerisinde araçsal rasyoneliteye dönüştüğünü ifade ederek, iletişimsel rasyonelite olarak adlandırdığı yeni bir rasyonelite kavramının geliştirilmesi gerektiğini ortaya sürmektedir (Habermas, 2001). Habermas’a (2001) göre; bilim, ahlak ve estetik alanları araçsal rasyonelite ile kapitalizmin egemenliği altına girmiştir ve bu üç alan da kendilerini yaşam evreninden (lifeworld) uzaklaştırmış durumdadırlar.¹ Bu noktada temel sorun bu alanların yaşam evreninden ve onun içerisindeki anlatsal bilgiden (tacit knowledge) yani modernite kapsamında rasyonelliği kanıtlanmamış olsa da var olan, yerel kültürel bilgiden uzaklaşmış olmalarıdır. Bu bilgiye yeniden erişebilmenin yolu uzlaşım analizine dayanan iletişimsel rasyonelite ve iletişimsel eyleme geçişle olacaktır (Habermas, 2001). Habermas (2001), konuşmanın uzlaşımına yönelik olduğu şeklindeki normatif varsayımdan hareket ederek, “ideal konuşma durumu”nda varılan uzlaşımın rasyonel bir uzlaşım olacağını söylemekte ve ideal durumu kanıt ve argümanların ortaya konulmasına engel olan hiçbir dışsal zorlamanın bulunmadığı ve tartışmaya katılmada herkesin eşit ve açık bir fırsata sahip olduğu bir durum olarak tanımlamaktadır (Özdikmenli, 2006). Bu ideal iletişim; zorlama ve güç ilişkileri ile tahrif edilmeyecek biçimde kurulmak durumundadır.

Habermas’ın görüşleri sosyal bilimler alanında geniş yankı bulmuş ve planlama alanına da önemli yansımaları olmuştur. Modernist geniş kapsamlı rasyonel planlama yaklaşımına eleştirel yaklaşan Habermas’ın iletişimsel teorisinden yola çıkan planlama teorisyenlerine göre, planlama söylemsel ve iletişimsel bir güçtür ve planlama süreçlerinde demokratik iletişim mutlaka olmalıdır. Planlama tartışmalarının; farklı görüşlerin temsil edildiği, bilgi paylaşımının olduğu, hiyerarşiden arındırılmış ve

¹ Habermas (2001)’den aktaran Altınörs (2005).

kişilerin kendilerini geliştirmesine açık bir sistem içerisinde gerçekleştirilmesi gereğini savunmaktadırlar (Altınörs, 2005). Bu görüşlere temellenen planlama paradigmasının en yaygın yaklaşımı müzakereci ve işbirlikçi planlamadır (Ataöv, 2007; Forester, 1999; Healey, 2004, 2003, 1997). Healey (1997), işbirlikçi planlama modelinin toplumsal, ekonomik ve çevresel politikalar açısından önem taşıdığını ifade etmekte ve modelin pratik oryantasyonlu yaklaşımla; toplumsal grupların yaşam alanlarının kalitesini yükseltmek için nasıl organize olabilecekleri konusu üzerine geliştirdiğini aktarmaktadır (Healey, 1997).

Modernite eleştirileri çerçevesinde; çoğulculuk, çok seslilik, yerellik kavramlarını gündeme getirerek ortaya çıkan katılımcı ve işbirlikçi yaklaşımlar özellikle insan odaklı yapısı bağlamında planlamanın önüne yeni ufuklar açsa da, gözlenen deneyimler alanda birtakım önemli tartışma konularının varlığını da ortaya koymaktadır. Roy'un (2015) aktardığı üzere; işbirlikçi, ortaklaşa planlama yaklaşımları dünya genelinde bir ideal sunsa da; çerçeve mekanizmaların farklı görüş ve tavırları, kamu yararının tanımlanabilmesi ve konsensüs inşa edilebilmesi bu idealin gerçek yaşama uyarlanmasındaki sorun alanlarını oluşturmaktadır (Roy, 2015).² Neoliberal birikim süreçlerinin postmodernitenin söylemlerini kullanarak, katılım ve işbirlikçi modellerini sermaye talepleri önündeki pozitivist planlama kısıtlarını ortadan kaldırmada bir araç olarak kullanma riskinin önemli bir handicap olarak karşımıza çıktığı görülmektedir (Roy, 2015). Yine, toplumsal güç ilişkileri içerisinde iletişimsel rasyonalitenin sağlanıp-sağlanamayacağı konusu da önemli bir tartışmadır (Ploger, 2001). Nitekim katılımcı ve işbirlikçi modellere yöneltilen en yoğun eleştirilerinin güç ve iktidar ilişkileri üzerine geliştiği görülmektedir. İktidar tartışmalarının merkezinde yer alan Foucault'nun (2005) güç analizine göre, tüm toplumsal ilişkiler iktidar ilişkileri etrafında bir çatışma yumağı olarak görülmekteyken, iletişimsel çalışmaların dayandığı Habermas'ın (2001) yaklaşımında çatışma yerini müzakere ve uzlaşma sağlama arayışlarına bırakmakta ve idealist bir anlayışla, toplumun tüm kesimleri arasında, devlet de dahil olmak üzere, iyi niyet temelli bir müzakere ve uzlaşmanın sağlanabileceği varsayılmaktadır (Ersoy, 2008). Nitekim Ersoy'un (2008) özetlediği gibi bu iyi niyet, müzakereci anlayışın planlama sürecinin en etkili aktörü olan rant arayışındaki kapitalist aktörlerle, diğer kesimler arasındaki ilişkiye yönelik analizinde de mevcuttur (Ersoy, 2008). Oysa bu iyi niyetlerin kapitalist aktörlerce manüpile edilme riskinin, neoliberal sistemin rasyonelleri düşünülüğünde hiç de düşük olmadığını ifade etmek olanaklıdır. Bu bağlamda; ortaklaşa kararın üretilemediği durumlarda hangi iktidar ve güç ilişkilerinin devreye gireceği, çoklu karar verme süreçlerinde kamusal yarar ilkesinin savunulması ve korunması durumunun nasıl sağlanacağı, katılımcı grupların ölçek ve temsil sorunları ve süreç boyunca oluşan belirsiz alanların piyasa mekanizmaları yararına kullanılma riski gibi konuların, katılım konusundaki temel eleştirel alanlar olduğunun aktarılması mümkündür.

Dünya genelinde pek çok kentte çeşitli ölçeklerdeki tasarım, planlama ve uygulama süreçlerinde, sağladığı avantajlar ve eleştirel alanlarıyla konsensüs arayışlarına dayanan katılımcı ve işbirlikçi yaklaşımlar uygulanmaya çalışılmaktadır. Her bir uygulama doğası gereği bağlamsal olmakta; katılımcılar, süreç ve sorunlar-avantajlar anlamında birbirinden farklı nitelikler taşımaktadır. Bu yazı kapsamında incelenen Kemeraltı deneyiminin de işbirlikçi modeli arayışları ve iletişim kurma biçimlerini tartışma açısından özgün bir nitelik taşıdığını ifade etmek olanaklıdır. Ancak Kemeraltı örneğinin planlamada iletişimsel bir deneyim olarak ele alınması doğru olmayacaktır. Bu deneyimde iletişim ve işbirlikçi modeli yalnızca plan kararlarının uygulamaya konulması sürecinde denenmiştir. İlgili yerel yönetimler, kente yön veren aktörlerce oluşturulan üst ölçekli konsensüs sonucunda uzmanlarca hazırlanan plan kararlarının uygulanması aşamasında işbirlikçi için alan kullanıcılarıyla iletişim kurmayı seçmişlerdir. Bu seçimin altında plan kararlarının uygulamaya geçilebilmesi için alan kullanıcılarında farkındalık yaratılması ve desteklerinin sağlanmasının şart olduğuna yönelik bilincin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bilinç ile başlayan Kemeraltı deneyimi; kentteki farklı ölçeklerdeki konsensüs süreçleri, işbirlikçi oluşturma gerekçe ve yöntemleri ile işbirliğine geçiş koşullarının tartışılmasına olanak tanıyan bir nitelik taşımaktadır.

Konsensüs Oluşturma ve İşbirlikçi Yaklaşımların Temel Koşul ve Nitelikleri

Katılım ve işbirlikçi modellerinin uygulandığı her bir deneyim bağlamsal olmakla ve farklı nitelikler taşımakla birlikte, modeller üzerine gerçekleştirilen araştırmalar konsensüse dayalı yaklaşımların birtakım temel değer ve aşamalar üzerine inşa edilmesi gerektiğini göstermiş durumdadır. Bu yazı kapsamında Kemeraltı örneği; Innes ve Booher (2007) ve Jennings (1993) tarafından özetlenerek genel anlamda kabul gören ilke ve koşullar çerçevesinde değerlendirilmek istenmektedir. Kemeraltı deneyimi konsensüs süreçleri ve işbirlikçi modellerini içerdiği için, Innes ve Booher'in (2007) tarif ettiği konsensüs koşulları ve Jennings'in (1993) işbirlikçi-ortaklaşa yaklaşımlar için belirlediği temel nitelikler kapsamında tartışılması olanaklıdır. Bu kapsamda Innes ve Booher'in (2007) tariflediği iyi bir konsensüs yaratma sürecinin koşulları şu şekilde aktarılabilir:

- Süreç tüm farklı ilgi ve ilgilileri içerecek şekilde organize olmalıdır.
- Ortak bir grupça paylaşılan; gerçek ve pratik bir amaç ve görev çerçevesinde sürdürülmelidir.
- Sürecin kendini kurması gereklidir; katılımcıların kurallara, amaçlara, görevlere, çalışma gruplarına ve tartışma konularına karar vermesini sağlayacak şekilde kendini organize edilen bir süreç olmalıdır.
- Katılımcıların bir masada derin ve nitelikli tartışmalardan

² Peck, J. ve Tickell, A., (2002)'dan aktaran Roy, (2015)

- öğrenmelerini ve drama, espi ve informal etkileşimle birbirlerine bağlanmalarını sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Geleceğin statüko üzerindeki meydan okumalarını ve yaratıcı düşünceyi arayan nitelikte, teşvik edici olmalıdır.
 - Pek çok konuda yüksek nitelikli bilgiyi desteklemeli ve bu bilginin anlamı üzerindeki anlaşmayı güvenceye almalıdır.
 - Konular ve istemlerin keşfedilmesine dair tartışmalar ve farklılıklara yaratıcı yanıtlar aranmasına dair kayda değer çabalar harcanması sonrasında bir konsensüs arayışına girmelidir.
 - Bir süreçte tüm kriterlerin karşılanması mümkün olamadığında, bir kriterde bile problem yaşandığında sürecin verimliliği ve çıktılarının kalitesi sekteye uğrayacaktır.

Innes ve Booher'in (2007) vurguladığı taraflar arasındaki ortaklık, iletişim, bilgi paylaşımı ve yaratıcılık arayışı konsensüs oluşumun sürecinin temel koşullarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte konsensüse dayalı katılımcı yaklaşımların zayıf noktaları olan; toplumsal eşitsizlikler, güç ilişkileri gibi sorunların, koşulların deneyime aktarılmasını güçleştiren faktörler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Katılımcı süreçlerin en yaygın uygulama alanlarından olan işbirlikçi deneyimleri değerlendiren Jennings (1993) ise çalışmasında; işbirlikçi sürecinin oldukça karmaşık bir aktivite olduğunu aktarmakta ve sürecin temel niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- pek çok tartışma çözme ve ikna süreci içermesi,
- öznel beklentileri sınırlaması,
- ortak niyetlerin oluşumuna temellenmesi.

Jennings'e göre (1993) işbirlikçi süreçlerin temel kriterleri ise,

- ortak bir amaca inanılması,
- tarafların hepsinin ortak amacı için ortak başarı istediğine inanması,
- ortak bir plana amaca ulaşmak için inanılması,
- farklı kurumların rollerine inanılması,
- tarafların birbirlerine verdikleri taahhütlerin mantıklılığını izlemek için kriterlerin belirlenmesi,
- özellikle konsensüs arayışlarının zora girdiği zamanlarda tarafların kendi içlerinde yerel olarak nasıl tavır alacaklarına ve ortak eylem sürecinde diğerlerine karşı nasıl davranacaklarına dair davranışsal kurallara sahip olunması" olmalıdır (Jennings, 1993).

Jennings'in (1993) vurguladığı üzere ortak amaç, tarafların rolleri, karşılıklı taahhütler ve davranışsal kurallar işbirlikçi ve ortaklaşa uygulamaların başarısına etki eden unsurları oluşturmaktadır. Ancak söz konusu ortak amacın ne için, kimler tarafından belirlenmekte olduğu ve kamu yararı kavramını içerip-içermediği değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur. Aksi halde süreç toplumun bir bölümünün ayrıcalıklar kazanmak adına organize olması durumuna dönüşme riski taşımaktadır.

Bu yazı çerçevesinde Kemeraltı deneyiminin, Innes ve Booher (2007) ve Jennings (1993) tarafından çerçevelenen konsensüs ve işbirlikçi süreçlerinin koşulları ile piyasa ve güç ilişkilerinin bu süreçlere etkilerini kapsayan eleştiriler çerçevesinde tartışılması amaçlanmaktadır. Kemeraltı deneyimi incelendiğinde pek çok farklı konsensüs sürecini içerdiği görülmektedir. Bunlardan ilki Kemeraltı'nın sorunları ve geleceğine ilişkin olarak kente yön veren aktörler arasında inşa edilen üst ölçekli konsensüstür. Yazının ilk bölümünde bu konsensüs sürecinin oluşum koşulları ve sonucunda ortaya çıkan çalışmalar aktarılmıştır. İzleyen bölümlerde, bu çalışmalara bağlı olarak 2003 yılında Kemeraltı'nda Konak Belediyesi'nce başlatılan ilk işbirlikçi arayışları ve fiziki müdahaleler, ardından 2007'de İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kendi sorumluluk alanı olan Kemeraltı Çarşısı'nın ana arteri Anafartalar Caddesi'nde uyguladığı model anlatılmaktadır. Bir-biri ardına, öykü çerçevesinde anlatılan iki deneyimin Innes ve Booher (2007) ve Jennings'ce (1993) aktarılan konsensüs ve işbirlikçi koşulları ile güç ve piyasa ilişkileri çerçevesinde tartışılması değerlendirme bölümünde gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak; piyasa talepleri, ortak niyetlerin oluşabilme durumu, katılımcıların sayısı, kişisel tutum ve davranışlar ve güç-yaptırım ilişkileri gibi unsurların uygulamalarda kilit rol taşıyan konular olduğu anlaşılmaktadır.

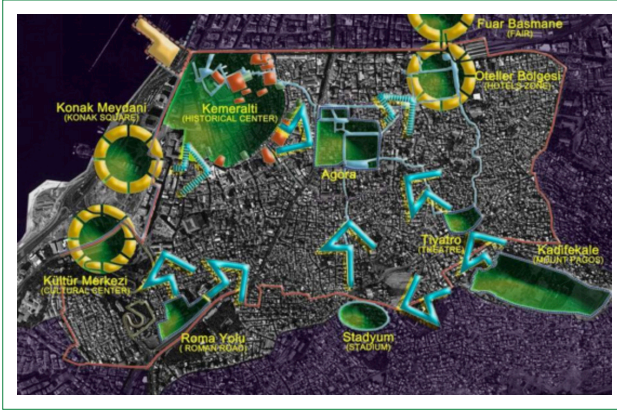
2003-2008 yılları arasında yaşananları aktaran bu yazı, teşekkür bölümünde isimlerine yer verilen; yerel yönetim yetkileri, akademisyenler, planlama ekibi üyeleri, Kemeraltı Esnaf Derneği yöneticileri ve alan esnafıyla 2005, 2007, 2011 ve 2016 yıllarında yapılan görüşme sonuçlarının derlenerek bir öykü çerçevesinde aktarılması yöntemiyle oluşturulmuştur.

İşbirlikçi Sürecine Adım Adım:

Kentin Tarihsel Değerlerinin Korunmasına İlişkin Üst Ölçekli Mutabakat

8000 yıllık bir tarihe sahip olan İzmir, doğal bir liman olan İzmir Körfezi ve verimli tarımsal hinterlandı sayesinde çağlar boyunca önemini korumuştur. Kentin geçmişinden günümüze ulaşan tarihsel varlıklarının büyük kısmı bugün kentin merkezi olma niteliğini sürdüren Kemeraltı Bölgesi'nde yer almaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nın liman arkasındaki bir ticaret merkezi haline gelme süreci iç limanın doldurulmasıyla birlikte 16. yüzyılda başlamış, 19.yüzyılda bölge tamamıyla yapılaşmıştır (Beyru, 1992). Benzergil'in (2006) özetlediği gibi; 17. yüzyıldan itibaren İzmir'in çok kültürlü ve renkli ticari yaşamı, Kemeraltı'nın da camileri, havraları, hanları, bedestenleri, dükkanları ve her biri farklı karaktere sahip sokakları ile zengin bir kültürel mirasa sahip olmasını sağlamıştır (Benzergil, 2006). Bu nitelikleri ile Kemeraltı Bölgesi günümüzde Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiş durumdadır.

Kemeraltı güneydoğu yönünde Kadifekale (Antik Pagos Akropolis) sırtlarına kadar uzanan tarihi konut dokusu ile çev-

Şekil 1. İzmir Tarihi Kent Merkezinde Yer Alan Arkeolojik ve Tarihsel Varlıklar. Kaynak: İzmir Konak Belediyesi, 2005.

relenmiştir. Osmanlı Dönemi'ne ait bu tarihsel konut dokusunun içerisinde bilinen en büyük devlet agorası olan Antik Smyrna Agorası ve Antik Tiyatro gibi önemli arkeolojik yapıların kalıntıları yer almaktadır. Bölgenin kuzeybatısında körfeze ulaşan yönde ise, kentin en önemli kamusal alanlarından birisi olan ve başta Hükümet Konağı ve İzmir Büyükşehir Belediyesi olmak üzere pek çok kamu kuruluşunu ve ticaret alanlarını çevresinde barındıran Konak Meydanı bulunmaktadır. Kentin başlıca kültürel merkezleri de, çarşının güney batı kesiminde yer seçmiş durumdadır. Yaklaşık olarak 270 hektarlık bir alana yayılan ve 250'ye yakın farklı işkolunda, yaklaşık 14000 işyerinin faaliyet gösterdiği çarşının günde minimum 100 bin ziyaretçisi olduğu tahmin edilmekte, bu rakam hafta sonları ve bayram arifelerinde 750 binlere kadar ulaşabilmektedir (Işık, 2010).

Çarşı günümüzde canlılığını sürdürmekte de olsa cumhuriyet sonrası kentin sosyo-ekonomik yapısının değişiminden ve yaşanan hızlı kentleşme sürecinden etkilenmiş, tarihsel doku bütününde önemli yıpranma ve bozulmalar gerçekleşmiştir. Bu süreçlere paralel olarak Çarşı'nın ticari işlevinde de değişimler yaşanmıştır. Göksu'nun (1989) ifade ettiği gibi; Kemeraltı esnafı 19. yüzyılın sonlarından 1950'li yıllara kadar büyük bir değişim geçirmemiş, satılan malın kalitesini arttırmaya yönelmemiş, bölgenin mekansal sıkışıklığı, eski binaların yenilenmemesi gibi nedenlerle işlevsel bir değişim gerçekleşmiştir. Bölgede bina ve arsa değerleri arasındaki çelişki tarihi yapıların yıkılarak çok katlı olarak yenilenmeleri sürecini tetiklemiş, fiziksel yapısında modern ve geleneksel olan arasındaki gerilim ve çatışmalar gözlemlenmeye başlamış ve 1980'li yıllardan sonra artan rant baskıları çok katlı çarşıların ve pasajların yapılmasıyla birlikte dokuda yer yer bozulmalar gerçekleşmesine yol açmıştır (Kılıç ve Aydoğan, 2006).³

Kemeraltı için bir değişim de bölgedeki küçük imalat sanayii-

nin 1990'ların başında desantralizasyonu ile yaşanmıştır. Küçük imalat örgütlenmelerinin merkezden çevreye taşınması süreci Kemeraltı'nı bir ekonomik merkez olmaktan çıkarmış, çok fonksiyonlu bir perakende ticaret alanına dönüştürmüştür (Kılıç ve Aydoğan, 2006). 2000'li yıllarda kentin kuzey, güney, batı ve doğu akslarında yer seçen alışveriş merkezlerinin açılması da Kemeraltı'nın ticari yapısının dönüşümüne etkiye bulunmuştur. Bölge ağırlıklı olarak kentin artan nüfusunun özellikle alt ve orta gelir gruplarının tüketim ihtiyacını karşılayan bir çarşı işlevini üstlenmiştir. Yine de, Taner'in (2001) de belirttiği gibi, içinde bulunduğu bunca soruna rağmen, Kemeraltı canlılığını bugün dahi ısrarla sürdürmekte, hepsi alışveriş için olmasa da çok kişi renkliliğinin cazibesine kapılıp, onu rekreatif amaçlı gezmektedir (Taner, 2001). Bu anlamda Kemeraltı Bölgesi, İzmir'in geleneksel çarşısı kimliğiyle, tüm toplumsal sınıfların karşılaşma alanı olmayı ve merkezi niteliğini sürdürmeyi bırakmamıştır.

1973 İzmir Nazım Planı'ndan bu yana İzmir'in merkezinin Bayraklı Bölgesine kayması kararı kentin gündeminde yer almaktadır. Kemeraltı'nın geleceği açısından da belirleyici nitelik taşıyan bu kararın tarihi merkez üzerindeki yapılaşma baskısını azaltacağı ve kentin imar kısıtlamaları olmayan bir merkeze kavuşacağı öngörülmüştür. (Bal ve Diğerleri, 2005). Bununla birlikte yeni kent merkezi kararı uygulamaya geçmek için yaklaşık 30 yıl beklemiş, ancak 1998 yerel seçimlerinde Ahmet Piriştina'nın İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiği dönemde kararın uygulanmasına yönelik çalışmalara başlanabilmıştır. Bu süreçte yeni kent merkezinin Salhane-Bayraklı Bölgesi'nde oluşturulması söylem ve çalışmalarına paralel olarak, Kemeraltı'nın da çekici bir geleneksel merkez olma yolunda sorunlarının çözülmesi ve korunması gerekliliği üzerine görüşler yoğunlaşmıştır. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren, Kemeraltı'nın tarihsel değerlerini kaybetmesinin, İzmir ekonomisini yönlendiren kurumların "kenti 21. yüzyıla taşıyacak potansiyeli tarihsel ve kültürel birikimin oluşturduğu" temasını işlemeye başlamasıyla bir sorun olarak görülmeye başlandığı ve bölgenin tarihselliğinin geleceği üzerine söylem çeşitliliğinin arttığını belirtmek olanaklıdır (Göksu, 2002; Kayın,2002; Işık, 2010). Nitekim, Piriştina döneminde ortaya konulan İzmir'in "Fuarlar ve Kongreler Kenti" kimliğine bürünmesi fikri çerçevesinde kentin tarihsel ve kültürel birikimi önemli bir rol üstlenmekte, Kemeraltı'nın geleceği kent için daha stratejik bir hale gelmektedir.

Kemeraltı'nın sorunları ve geleceğine dair tartışmaların ivme kazandığı Piriştina'nın Başkanlık döneminde; Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri ve merkezi iktidarın aynı siyasi partiden olması kentin yönetim düzleminde bir uzlaşma ortamının oluşmasını ve bu ortamın diğer platformlara aktarılmasını sağlamıştır. Piriştina'nın kentin sermayedar grupları, Meslek

³ Kılıç, S. E., Aydoğan, M. (2006). Tarihi Kent Merkezlerinin Kültür Turizmi Potansiyellerinin Koruma Amaçlı Kullanımı Kemeraltı (İzmir) Çarşısı Örneği. Turizm ve Mimarlık Sempozyumu. Antalya: Antalya Mimarlar Odası Yayını'ndan aktaran Kılıç, S. E., Aydoğan, M. (2006).

Odalari, STK'lar ve akademik çevrelerle de iletişimde olmaya ve görüşlerini almaya önem vermesi sayesinde, İzmir'de kente yön veren aktörlerin bir araya gelebilecekleri bir ortak zeminin oluşmasına olanak tanınmıştır. Bu ortak zemin içerisinde kente yön veren aktörler arasında Kemeraltı'nın gelecekteki rolü için "koruma ve yeniden canlandırma projelerine gereksinim duyduğu konusunda" genel bir konsensüsün, beklenti ve amaçlarda birtakım ayrılıklar olsa da sağlandığı görülmektedir.

Roschelle ve Teasley (1995), ortak bir sorunun çözülmesi için gereken sosyal etkileşimlerin ancak "ortak problem alanının" oluşumuyla gerçekleşebileceğini belirtmektedirler (Roschelle ve Teasley, 1995). Kemeraltı'nda bu "ortak problem alanı"nın esasen Kemeraltı Esnaf Derneği yönetim kurulu üyelerinden birinin dile getirdiği üzere, "kentin gelirinin artması açısından çarşının taşıdığı önem konusunda ortak bir bilinç oluşmasıyla" kurulduğu ifade edilebilir. Oluşan konsensüsün ana ekseninde tarihsel değerlerin korunması ve sürdürülmesi yer alsa da; özellikle kent ekonomisini yönlendiren kurumların alana ilgisi neoliberal kentleşme deneyimleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, bölgenin piyasa mekanizmalarına daha etkin bir biçime eklenmesinin sağlanması amacının taşındığını düşünülebilir. Bu beklentinin uzun dönemde alan kullanıcılarına ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı üzerine ne gibi etkileri olabileceği ise, ayrı ve önemli bir tartışma konusu olacaktır.

Sonuçta farklı beklentilerle de olsa kente yön veren aktörler olan; meslek odaları, sivil toplum örgütleri, akademik çevreler, yerel yönetimler ve kentin ekonomisini yönlendiren kurumlar arasında arkeolojik ve tarihsel değerlerin korunması ortak amacı çerçevesinde sağlanan üst ölçekli mutabakat; alanda bir takım fiziki müdahaleler gerçekleştirilmesinin önünü açacaktır. Mutabakat öncülüğünde ortaya konulan çalışmalar şunlardır:

- 2002 yılında Kemeraltı Bölgesi kentsel sit alanını da kapsayan Antik Smyrna kenti sınırlarının 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı statüsüne kavuşturulması,
- Tarihsel merkezin gereksinimleri karşılayamayan 1984 tarihli koruma planının yerine bir "yeniden canlandırma projesi" niteliği taşıması amaçlanan koruma planı revizyonunun gerçekleştirilmesi,
- Büyükşehir Belediyesi bünyesinde koruma ve yeniden canlandırma projelerinin koordinasyonundan sorumlu olan bir Müdürlük kurulması,
- Tarihsel merkezin içerisindeki arkeolojik alanlardaki kazı çalışmalarına Büyükşehir Belediyesi ve Ticaret Odası'nın sponsor olması.

1984 tarihli Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı'nın geçerliliğini yitirmiş olduğu ve öncelikle bu planın yenilenmesi ile çalışmalara başlanması gerektiği gündeme gelmiştir. Söz konusu planın revizyonunun İkiçeşmelik Caddesi'nin kuzey ve güneyini

kapsayan iki etapta gerçekleştirilmesine ve ticaret arazi kullanımının yoğun olduğu kuzey bölgeyi içeren ilk etabın Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nce hazırlanmasına karar verilmiştir. Yeni planın uygulama sürecinde yasal çerçeve gereği ana arter olan Anafartalar Caddesi İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, diğer sokaklar ise Konak Belediyesi'nin sorumluluğunda kalmıştır. Kentte oluşan üst ölçekli konsensüs çerçevesinde gerçekleştirilen bu plan ve projeler, çarşı için yeni bir deneyim sürecini başlatacaktır.

Konak Belediyesi Uygulamaları-Alipaşa Meydanı Örneği⁴

Üst ölçekli mutabakatlar sonucunda Kemeraltı Çarşısı için ortaya konan koruma planı revizyonu, 2000 yılında Konak Belediyesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi arasında yapılan bir protokolle başlatılmıştır. 2002 yılı sonunda büyük ölçüde tamamlanan çalışma, onay aşamasının ardından 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak planın uygulanabilmesi mevcut imar sorunları nedeniyle kolay olmayacaktır. Pek çok yapının imar hattının dışına çıktığı, kaçak kat ve eklemelerin olduğu, orijinal tarihsel cephelerin yanlış müdahalelerle bozulduğu alanda koruma amaçlı imar planı kararlarının uygulanması kimi zaman yıkımları dahi gerektirebilecektir. Ayrıca, maliyetlerin karşılanması ve ticarethanelerin bu sırada yaşayacakları zaman ve müşteri kayıpları gibi sorunların da yerel yönetimler ve esnaf arasında gerilim yaratacağı beklenebilecek bir durumdur. Planı hazırlayan akademisyenler ve belediye yetkilileri alanda geniş kapsamlı bir müdahaleye kalkışmanın mümkün olamayacağını öngörmüşler, esnafın sürece dahil olacağı, özendirici bir takım pilot çalışmalarla uygulamaları başlatmayı seçmişlerdir. Bu kapsamda planda belirlenen "özel proje alanlarında" çalışmalara başlanması ve bunların başarısının örnek oluşturarak diğer bölgelere yayılması öngörülmüştür.

Yetkililerin aktarımlarından, öncelikle özel proje alanlarında kentsel tasarım düzenlemeleri, sokak sağlıklılaştırma ve cephe yenileme çalışmaları gibi hızlı gerçekleştirilebilecek ve görünürlüğü yüksek müdahalelerde bulunulmasının planlandığı anlaşılmıştır. Projelerin yaşama geçebilmesi ise finansman sorununun aşılmasına bağlı olacaktır. O tarihte ülkede koruma çalışmalarını destekleyecek devlet desteğinin olmaması, yerel yönetimin de maliyetleri tek başına karşılayamayacak durumda olması mülkiyet sahipleri ya da alan kullanıcılarının maddi desteğinin sağlanmasını gerekli kılmıştır. Yerel yönetim bu desteği sağlayabilmek için esnafla konsensüs oluşturmaya dayanan; maliyetlerin ortak paylaşılacağı bir işbirliği modeli düşünmüştür. Ancak yetkililer uzun bir dönem fiziki anlamda hiç müdahale edilmemiş olan bölgede, esnafla konsensüs sağlanabilmesinin kolay olmayacağını ve emek gerektireceğinin bilincinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle esnafın desteğinin sağlanabilmesi için önce-

⁴ Bu bölüm, çalışmanın teşekkür bölümünde isimleri belirtilen; Akademisyen, Konak Belediyesi Yetkilileri ve Alipaşa Meydanı esnafı ile yapılan görüşmelerin sonuçlarının derlenerek aktarılmasıyla oluşturulmuştur.

Şekil 2. Uygulamalar Öncesinde Alipaşa Meydanı'nın Genel Görünümü.
Kaynak: İzmir Konak Belediyesi, 2002.

likle kendilerinin tüm olanaklarını ortaya koyduklarına dair ikna edici olmaları gerektiğini aktarmışlardır. Bu kapsamda Konak Belediyesi, özel proje alanlarında; altyapının ve zemin döşemesinin yenilenmesi, kent mobilyalarının sağlanması, varsa anıtsal yapıların onarımının gerçekleştirilmesi gibi çalışmaları üstlenmeyi düşünmüştür. Yine esnafı proje masraflarından ve bürokratik süreçten kurtarmak için yapıların cephe sağıklaştırma projelerini de kendi bünyesinde hazırlayarak Koruma Kurulu'na onaylatmayı planlamıştır. Bu modelde esnaf, yapısında gerçekleştirilen onarımın masraflarını ödemekle yükümlü olmaktadır.

Dönemin Konak Belediyesi ekibinin ifadesine göre; başlangıçta biraz sezgisel bir seçimle uygulamaların ilk olarak tarihi Alipaşa Meydanı'nda başlatılmasına karar verilmiştir. Alipaşa Meydanı, tarihi Alipaşa Şadırvanı etrafında yer alan ticari yapılardan oluşan küçük bir kent meydanıdır. Anafartalar aksı ile Kızlarağası Hanı-Hisarönü Bölgesi arasında bir geçiş özelliği taşıyan stratejik bir konuma sahiptir. Uygulamalar öncesinde meydana yönelmeyi olumsuz etkileyerek, alanın estetik değerini gölgeleyen bir trafo yapısı yer almakta ve otopark sorunu ve trafik kargaşası yaşanmaktadır. Ayrıca tarihi Alipaşa Şadırvanı'nın da koruma çalışmalarına gereksinimi vardır. Bölgede sorunların Alipaşa esnafıyla bir konsensüs süreci yaratılarak giderilebileceğine dair düşünce ile çalışmalara başlanmıştır. Çalışmaların bizzat Konak Belediye Başkanlığı ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca desteklendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Alipaşa Meydanı'nda çalışmalar başladıktan kısa bir süre sonra gerçekleşen 2004 yerel seçimlerinde Konak Belediye Başkanı değişmiş, ancak yeni Başkan da projeleri sahiplenerek, kaldığı yerden sürdürmüştür.

Alipaşa Meydanı'nda esnafla uzlaşma düzlemi yakalanabilmesi amacıyla, yerel yönetimden ilgili teknik ve bürokrat ekip Alipaşa Meydanı'na giderek, burada esnafla toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Konak Belediye Başkan Yardımcısı ve Fen İşleri Müdürü'nün düzenli olarak katıldığı ve yürütücülüğünü üstlendiği alan ziyaretlerine, kimi zaman Belediye Başkanı da bizzat katılmıştır. Bu ziyaretlerde esnafla sohbet edilerek, projeler ve projelerin uygulanmasına dair önerilen işbirliği modeli

anlatılmaya çalışılmıştır. Zaman içerisinde Meydana yapılan ziyaretler düzenli bir periyoda oturtulmuş Alipaşa Meydanı'nda çay ocağının önünde ya da Kızlarağası Hanı'nda toplanılmaya başlanmıştır. Pek çok başarısız diyalog girişimine karşın, yetkililer kararlılıkla, neredeyse bir yıl boyunca her hafta, aynı gün, aynı saatlerde Alipaşa Meydanı'na giderek esnafla iletişim kurma çabalarını sürdürmüşlerdir. Yetkililerin aktarımına göre bu toplantılarda esnafla görüşülen ve çalışmaların ortak amacını oluşturan konular şunlar olmuştur;

- İzmir'in kent vizyonu içinde Kemeraltı'nın rolü,
- bu çalışmaların kentin ve Kemeraltı'nın geleceği açısından önemi,
- çalışma sonrası beklenen kısa ve uzun vadeli olumlu gelişmeler,
- cephe restorasyonu ve yenileme projeleri,
- iş ve maliyet paylaşımı modeli.

2003 yılında Konak Belediyesi ekibince Alipaşa Meydanı'nda başlatılan işbirliği arayışları, esnafın gönüllü ya da gönülsüz olarak onayının sağlanması sonucunda uygulamaya geçmiş ve alanda fiziki müdahaleler gerçekleştirilerek, 2005 yılında tamamlanmıştır. Bu safhada 2005 yılının Ekim ayında Alipaşa Meydanı esnafıyla yapılan görüşmelerde; ilk başlarda yüksek oranda projeye karşı soğuk ve şüpheli yaklaşımları, toplantılara gönülsüz katıldıkları belirtilmiştir. Alipaşa Meydanı esnafı ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmaktadır ve bu nedenle görüşme yapılanların tümü erkektir. Görüşülenler proje masraflarından kaçınmaları ve siyasilere/yerel yönetimlere güvenmemelerinin çekimser kalmalarına neden olduğunu aktarmışlardır. Ancak zaman geçtikçe yetkililerin ısrarcı ve inatçı tutumlarının esnafın bir bölümü ile yetkililer arasında bir güven ilişkisinin kurulmasını sağladığını ifade etmişlerdir. Anlatımlardan, meydan esnafının bir kısmının, bir süre sonra projenin alanın sorunlarını giderilebileceği ve meydanın altyapı sorunlarının giderilmesi ve estetik niteliğinin artması sonucunda işletmelerinden elde edecekleri gelirin yükseleceğine inanmaya başlamasının uzlaşma sürecinin önünü açtığı anlaşılmaktadır. Buna karşın esnafın bir bölümü de yerel yönetimin elindeki yetkililerden çekindikleri ve zorunlu hissettikleri için işbirliğine katıldıklarını aktarmışlardır. Esnafın süreç konusundaki ifadelerinden bazıları aşağıda aktarılmaktadır:⁵

“İlk olarak bir mimar ve Konak Belediye Başkan yardımcısı geldiler. Zorlama da var elbette biraz. Bizi şu zamana kadar bitecek diye mecbur kıldılar ve kiracı olduğumuz halde maliyeti biz ödedik, çünkü eğer yaptırmazsak para cezası alacağımızı söylediler. Özellikle dönemin Konak Belediyesi Ar-ge Müdürü her konuda yardımcı oldu.”

“Biz düzenlemeyi gönüllü olarak yaptık. Bize baskı kurulmadı. Baskı biraz yaptırmam diyenlere karşı oldu. Şadırvanın

⁵ Bu bölümde yer alan esnaf aktarımları, kaynakçada künyesi verilen; Altınörs, (2005). “Planlamada Toplumsal Katılım Süreçlerinde Model Arayışları ve İletişim Sorunsalı: İzmir Konak Belediyesi'nin Örnek Uygulamaları Üzerinden Bir Değerlendirme” başlıklı bildiriden özetlenmiştir.

Şekil 3. Uygulamalar Sonrasında Alipaşa Meydanı. Kaynak: İzmir Konak Belediyesi, 2005.

Şekil 4. Konak Belediyesi Yetkilileri ile Alipaşa Meydanı Esnafı Uygulamalar Sırasında Birlikte. Kaynak: İzmir Konak Belediyesi, 2005.

etrafındaki sarmaşık güzeldi. Restorasyon sırasında onu da korusalardı daha iyi olabilirdi.”

“Çalışmalar öncesinde birtakım söylentiler vardı. Gelip-gittiler belediye yetkilileri, böyle bir çalışma yapacağız, sizlerin yardımını bekliyoruz gibi bir şeyler söylediler. Yer döşemeleri

yapıldı, boya renkleri belirlendi, saçaklar temizlendi. Daha iyi oldu tabii ki.”

“İlk olarak Konak Belediye Başkan Yardımcısı, Ar-ge Müdürü, Fen İşleri Müdürü gelip dolaştılar, bizlerin de görüşlerini aldılar. Bu hoşumuza gitti. Özellikle Başkan Yardımcısı her toplantıya mutlaka geldi. Ben güven duydum açıkçası çalışmaya ve hoşuma gitti. Kiracı olanlar vardı. Mal sahibinden parayı nasıl alacağız diye sorunlar çıktı, ama sonunda halloldu.”

“Belediye ilk geldiğinde herkes rahatsız olmuştu. Bir nevi bize şunlar olsun dendi. Ama sonuçta meydan güzelleşti. O gün için Erdal İzgi'nin gelmesi önemliydi, ama hepsinden çok Belediye Başkan Yardımcısı iyi davrandı.”

“Para harcamak istemeyenlerle kendi aramızda konuştuk, onları da ikna ettik. Bunda az kişi olmamızın ve yıllardır iç içe olmamızın da payı oldu. Sen yapmazsan, para toplar, biz yaparız dedik seninkini de, o zaman onlar da ikna olup tadilatları yaptırıldılar.”

“Onlar planı projeyi yapmışlardı bize sadece şu renge boyayacaksınız dediler öyle bir katkıları oldu. Yapacaksınız dediler yaptık.”

“Aslında esnafta kendi çıkarı olduğu için destek veriyor.”

“Bir Mühendis Bey vardı ve Belediye Başkan Yardımcısı da ilgileniyordu. Buraya bu renk yapacaksınız dediler buraları şu renk yapacaksınız dediler.”

“Haklarını yemeyelim hepimizi dinliyorlardı. Özellikle Belediye Başkan Yardımcısı bizim önerilerimizi saygıyla dinliyordu.”

“Belediye bu olayı başlatmasa gelmeseydi trafo buradan kaldırılmazdı, o açıdan iyi oldu.”

“Tarihi çarşının estetik niteliği açısından iyi oldu, gelenler daha çok beğendi. İşlere öyle aman aman yansıması olmadı ama.”

Alipaşa Meydanı uygulamalarına dair öykünün kaleme alınması sürecinde, 2016 yılı Mayıs ayında Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi PLN 3318 Planlamada Katılımcı Süreçler Dersi kapsamında bir alan çalışması gerçekleştirilerek, Alipaşa Meydanı yeniden ziyaret edilmiş ve esnafla 2003-2005 yılları arasında yaşanan işbirliği deneyimi üzerine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerdeki amaç, çalışmaların üzerinden geçen yaklaşık 10 yılda esnafın o dönem yaşananlarla ilgili düşüncelerinin değişip-değişmediğini anlamak olmuştur. Sonuç olarak; Alipaşa Meydanı esnafının süreci hatırlamakta oldukları ve aktarımlarının 11 yıl öncesi ile genel olarak örtüşmekte olduğu görülmüştür.⁶

“Cepheleri boyadılar sadece o kadar onu da biz boyadık zaten parayı biz verdik onlar geldi bu renge boyayacaksınız dedi.”

“Bir tek Piriştina döneminde geldiler ondan sonra bir Allah’ın kulu gelmedi. Yürüyebiliyorsanız memnunuz. Daha iyi yer olsa gideceğiz. Özellikle taşları yazın millet yürüyemiyor topukları kırılıyor. Bize kimse gelmedi yetkili olarak kimseyi görmedik.”

“10 yıl önce ortada bir trafo vardı o trafo kaldırıldı çünkü şadırvanın görüntüsünü engelliyordu. Binaların dış cepheleri boyaları yenilendi.”

“Bize soran, danışan, akıl alan hiç bir şey olmadı yani onu söyleyeyim. Belediye deyince de itiraz edemiyorsun ne istiyorsa yapıyorsun. E ne oldu herkes yaptı sonunda paşa paşa.”

“Meydanda 1-2 kere toplantı yapıldı belediye başkanıyla akşam toplantısı iş çıkışı. 10 seneyi geçti restorasyon. Trafo yıkıldı, etrafındaki tuvalet kaldırıldı burası trafiğe kapatıldı sit alanı ilan edildi. Onun dışında çok bir şey yapılmadı. Belediyeden çok fazla bir destek olmadı. Şadırvanın kubbesini değiştiler fazla bir değişiklik olmadı. Meydanla ilgili çok bir düzenleme olmadı. Başarılı oldu arabaya kapatılması.”

“...komple binaların dışları yenilendi, sıvaları kötü olanlara sıva yapıldı, şadırvanın çevresi temizlendi düzenlendi, çeşmeler yenilendi tabi şu an yine bozuldu onlar.”

“Burada toplantılar yapıldı Belediye Başkanı falan geldi Muhittin Bey Dönemin Başkan Yardımcısı vardı, Muhittin Bey bayağı yardımcı oldu. Bütün dükkanlar elden geçirildi burası trafiğe kapatıldı.”

“Her hafta cuma günü Fen İşleri Müdürü ve Başkan Yardımcısı şimdi Karabağlar Belediye Başkanı Muhittin Bey vardı her

hafta geliyordu. Kızlar Ağası Hanı’nda toplantı yapıyorduk. Bina sahiplerinin neleri değiştirmesi gerektiğini falan konuşuyorduk.”

“Belediyenin hakkını yemeyim hepimizi dinliyorlardı. Özellikle Başkan Yardımcısı Muhittin Bey bizim önerilerimizi saygıyla muhakkak dinliyordu.”

“Belediye ile ilişki iyiydi, geldiler bir çok kez konuştular en sonunda onlara bıraktık.”

“Yer döşemesini değiştirdiler saçakları onlar yaptırdılar. Eski fotoğraflardaki gibi saçaklar yaptılar 200-300 yıl öncede böyleymiş. Benim dükkanımda yüksek karşı dükkanla alçak bunları da onlar karar verdi bizde yaptık.”

“Belediye bizzat geldi, burada akşam toplantıları oldu. Onun dışında pek bir şey yok yaptırtan kendi cebinden yaptırdı.”

“Evet buradaydık. Bu süreçte dış cephe düzenlemeleri ve boya yapıldı, tentelerimiz değişti, şadırvan boyandı, taşlar değişti ve biz bu süreçten memnun kaldık bir sıkıntımız olmadı.”

“Dış cephe boyalarını, saçakları kendimiz yaptırdık bunun dışında şadırvanın onarımı vesaire bir para alınmadı. Sonuç olarak yapılan işten memnun kaldık.”

2005 Ekim ve 2016 Mayıs aylarında yapılan görüşmelerin sonuçlarından özetle; esnafın yaşanan süreci kendilerinin o gün itibarıyla içerisinde buldukları koşullar çerçevesinde değerlendirmekte oldukları, bir bölümünün projelere katılmaya gönüllü olduğu ve yetkililere inandığı, ancak aynı anda tüm esnafla uzlaşma sağlanmasının mümkün olmadığı, projeye katılmak istemeyenlere karşı yaptırımların zaman zaman gündeme getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yine alanda düzenli bir iletişim ortamı yaratılmasına kaçın, yerel yönetimin elindeki yasal gücün hep iletişimin arka planında yer aldığı ve gönüllü olmayan esnafın bu güç ilişkisi çerçevesinde kendini katılım konusunda zorunlu hissettiği görülmüştür. Gönüllü olan esnafın da Belediye Başkanı ve bürokratları gibi yetkili ve güçlü gördükleri kişilerle iletişimde olma durumunu ve kendilerini bu kişilerle aynı düzlemde ifade etme olanağı bulmalarını özellikle önemsedikleri anlaşılmaktadır.

Esnafın söylemlerinden anlaşılan bir diğer durum da esnafın kendi arasında oluşturduğu alt konsensüs süreçlerinin zaman zaman devreye girmiş olduğudur. Kendi aralarında oluşturdukları ikna süreçleri, modele katılmak istemeyen esnafın gönüllü olanlar tarafından ikna edilmesini sağlamış ve yasal yaptırımların uygulanmasına gerek kalmadan işbirliğine katılmalarını olanaklı kılmıştır. Bu bağlamda Alipaşa Meydanı’nın ölçeğinin

⁶ Mayıs 2016 dönemini kapsayan esnaf görüşleri, PLN 3318 Planlamada Katılımcı Süreçler Dersi Kapsamında Gözde Dilan Koç, Sena Türüncü, Esra Sarıkaya, Gülay Karadağ, Dilan Karahan ve Kübra Sözer tarafından gerçekleştirilen yayınlanmamış sözlü görüşmelerin sonuçlarından derlenmiştir.

ve alandaki komşuluk ilişkilerinin de işbirliğinin sağlanmasında etkili bir faktör olduğunun ifade edilmesi mümkündür. Meydanda muhatap olunan esnafın sayısının az olması, meydanın dairesel formlu küçük bir meydan oluşu, esnafın birbiriyle yüz yüze olması ve uzun dönemdir tanışıyor olması gibi etmenlerin işbirliği sürecinin gerçekleşmesinde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim uygulamalar konusunda gönülsüz olanlara “senin adına para toplar biz yaparız” denildiği ifade edilmiştir. Ayrıca alan esnafının önemli bir bölümünün Çarşı'nın geçmişini bilen, eski esnaf olmalarının da meydandaki yenileme çalışmalarını ciddiye almalarında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda alana duyulan aidiyetin gönüllü işbirliğinin oluşumunda etkili olduğunu ifade etmek olanaklıdır.

Alipaşa Meydanı esnafının beyanları doğrultusunda işbirliğine gönüllü ve gönülsüz katılanların temel argümanlarını aşağıdaki gibi özetlemek olanaklıdır. Gönüllü olanların görüşlerine göre, katılımı sağlayan ve uzlaşma zeminini yaratan faktörler şunlar olmaktadır;

- bölgenin mekânsal müdahaleye gereksinim duyduğunu ve yerinde müdahalelerin kendilerine yarar sağlayacağını düşünmeleri,
- yerel yönetimin teknik ve bürokrat ekibin projeye inandıklarını görmeleri,
- Belediye Başkanlarının projeyi sahiplenmeleri ve esnafın

ayağına gelmeleri,

- her hafta toplantı düzenlenmesi ve bürokrat ve teknik ekibin kararlı-tutarlı davranışları,
- sordukları sorulara yanıtlar bulmaları,
- yetkililerin uzman kimlikleri dışında kendi kişiliklerini ortaya koymaları ve dostluk ilişkileri tesis edilmesi,
- kendi görüşlerini dile getirme olanağı bulmaları,
- meydanın iletişimi destekleyen dairesel mekânsal formu ve ölçeğinin esnafın kendi arasında bir alt konsensüs süreci yaşanmasına olanak tanınması,
- bölgenin eski günlerine duyulan özlem.

Uygulamaya gönülsüz destek verenlerin temel söylemleri ise;

- yerel yönetimin elindeki yasal güçleri kullanarak kendilerine yaptırım uygulamakta olduğu,
- yerel yönetimin siyasi ve bürokratik gücü dolayısıyla işbirliği konusunda kendilerini zorunlu hissetmeleri,
- projeler konusunda kendi görüşlerinin alınmamış olduğu,
- yalnızca kendilerine yap denileni yapmış oldukları,
- özellikle kiracı esnafın düşünülmediği, harcamalar konusunda mal sahibi ile aralarında sorun oluştuğu yönünde olmaktadır.

Sürecin mimarları olan Konak Belediyesi yetkilileri ve planlama ekibiye, esnafın tutumunun başlangıçta oldukça umut kırıcı olduğunu, ancak diyalog kurmakta ısrarcı davranışlarını

Şekil 5. Uygulamalar Öncesi ve Sonrasında Alipaşa Meydanı'ndan Yapıların Görünümü. Kaynak: İzmir Konak Belediyesi, 2005.

nın başarı getirdiğini belirtmişlerdir. Kendi perspektiflerinden gönüllü katılımı sağlayabilmelerindeki başarı faktörlerini şu şekilde özetlemişlerdir;

- projelere ve uzlaşma sürecine bizzat inanmaları,
- uzman/bürokrat kimliklerinin yanı sıra kişiliklerini ortaya koymaları ve
- dürüst davranmaya çalışarak, gerekirse onur sözleri vermekten kaçınmamaları.

Hareketli bir ticari yaşamın olduğu bir ortamda, bir yerel yönetimin plan kararlarını uygulamak adına esnafı; tartışma ve çatışmalar yaşanması, yasal süreçlerin devreye girmesi, sorunların yargıya taşınması gibi durumlara gerek kalmadan yapısında yıkım veya onarım yapmaya ikna edebilmesi zor bir durumdur. Konsensüs süreci bir anlamda bu zor işi başararak; örneğin kaçak bir yapı katının; kavgasız, polissiz, yargısız bir şekilde yıkılabilmesini sağlamıştır. Hem ortak amaçlar çerçevesinde yürütülen uzlaşma süreçlerinin, hem de yerel yönetimin elindeki yetkililerden duyulan çekinceye kaynaklı güç ilişkilerin işbirliğini gönüllü ya da gönülsüz olarak sağlayan faktörler olduğunu ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak yerel yönetim bu uygulamada kendisine göre yakaladığı başarının ardından, planda özel proje alanı olarak belirlenen diğer pilot bölgeler olan Abacıoğlu Hanı, Oteller Sokağı ve 926 Sokak gibi alanlarda da benzer nitelikteki süreçleri başlatacaktır. Bu bölgelerde de hemen hemen aynı modelle uygulamaların yürütüldüğü ve tamamlandığı görülmektedir.

Alipaşa ile başlayan uygulamalar süreci daha önceki üç sonuçsuz girişimin ardından, Kemeraltı genelinde etkin bir aktör olmayı başaracak olan Kemeraltı Esnaf Derneği'nin kurulmasını da beraberinde getirecektir. Nitekim Baum'un (1999) ifade ettiği gibi, bir topluluk üyeleri ortaklaşa bir çözüm üretmek için bir araya geldiklerinde, deneyimlerden bahsederken ortak bir tarihi paylaşmaya başlamakta ve ortak bir bakış açısı geliştirerek ortak problem çözme öğrenmektedirler (Baum, 1999). Baum'un (1999) tariflediği bu süreç bağ kurmayı gerektirdiği için sonuçta bir topluluk duygusu gelişmektedir. Kemeraltı uygulamaları sürecinde de, bölgede esnafın çıkarlarını temsil edebilecek bir aktör olarak Esnaf Derneği'nin kurulmasının katılım ve işbirliği sürecinin "topluluk duygusunu güçlendirme ve ortaklık yaratma" açısından taşıdığı önemi anlatan bir durum olarak okunması olanaklıdır.

Büyükşehir Belediyesi Anafartalar Caddesi Uygulamaları

2004 yılında yürürlüğe giren 5226 sayılı 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun kentsel sit alanlarındaki koruma uygulamalarında finansal açıdan yeni olanaklar getirmiştir. Bu yasal düzenleme ile 2005 yılından itibaren, koruma projelerinin maliyetini %60'a kadar karşılayabilecek olan koruma fonları Valilikler'ce dağıtılmaya başlanmıştır. Finansman konusunda

Şekil 6. Konaq Belediyesi'nin Alipaşa Meydanı, Abacıoğlu Hanı, Oteller Sokağı ve 926 Sokak Uygulamalarında Yürüttüğü Ortaklaşa-İşbirlikçi Süreçlerden Kareler. Kaynak: İzmir Konaq Belediyesi, 2005.

Şekil 7. Kemeraltı Anafartalar Caddesi I.Etap Uygulama Alanı.
Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2011.

teşvik mekanizmasının ortaya çıkışı ile, Konak Belediyesi'nin çalışmalarını yakından izleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi; ölçeği ve yüksek maliyetleri nedeniyle başlangıçta çekimser kaldığı Kemeraltı Çarşısı'nın ana arteri olan Anafartalar Caddesi'ndeki sokak ve cephe sağıklaştırma çalışmalarını uygulamaya karar vermiştir.

Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi'nin uyguladığı model başarılı olarak değerlendirerek, Anafartalar'daki süreçte de benzer bir işbirliği modelini uygulamayı denemek istemiştir. Konak Belediyesi'nin modelinde olduğu gibi; projelerin yerel yönetimce hazırlanıp, onaylatılmasına ve bunun yanı sıra uygulamayı gerçekleştirecek tek bir müteahhit firma belirlenerek, bu firma ile esnaf arasındaki ilişkilerin yine belediye yetkilileri aracılığı ile kurulmasına karar verilmiştir. Bu modelde Konak

Belediyesi'nin modelinden farklı olarak, esnafın yapacağı onarım harcamalarının %60'ının Valilik Fonları'ndan karşılanması öngörülmüş, bu desteğin gönüllü işbirliğini kolaylaştıracağı varsayılmıştır. Anafartalar Caddesi'nin uzunluğu nedeniyle bir etaplama yapılması ve Caddedeki uygulamaların 5 etapta tamamlanması planlanmıştır.

Yerel yönetim tasarılarını gerçekleştirme amacıyla; Kemeraltı Çarşısı'nın görünür yüzünü oluşturan, en yüksek rant değeri ve ticaret hacmine sahip caddesi olan Anafartalar'daki uygulamalara başlamadan önce, esnafı projeler konusunda bilgilendirerek, uzlaşmayı sağlayabilmek amacıyla; İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu'nun yöneteceği büyük bir toplantı düzenleyerek, tüm esnafı davet etmiştir. Ancak Anafartalar Caddesi esnafı bu toplantıya beklenen ilgiyi göstermemiştir. Birkaç büyük toplantı organizasyonu denemesinin daha başarısız olmasının ardından, yerel yönetim yetkililerinin aktarımına göre; esnaf Belediyeye gelmeyince bu kez Belediye yetkilileri esnafı bizzat ziyaret etmeyi ve projeyi anlatmayı denemişlerdir. Ancak bu çaba da olumlu sonuç vermemiş ve yetkililer etapların daha küçük alt bölgelere parçalanması yoluyla bir müzakere ortamının oluşturulabileceği düşüncesine ulaşmışlardır. Daha küçük gruplarla daha rahat iletişim kurulabileceği öngörüsü ile çarşı esnafı yalnızca bir yapı adası bazında ve bizzat isme davetiye gönderilerek toplantıya çağrılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte müzakere ölçeğinin yapı adasına kadar daraltılmasına karşın, yine istenilen konsensüs süreci

Şekil 8. Anafartalar Caddesi Uygulamalar Öncesi ve Sonrası Görünüm. Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2011.

oluşturulamamış ve sonuç olarak yalnızca bir masa insanla müzakere edilmesine karar verilmiştir. Bürokratlar ve teknik ekip, bu küçük ölçekli masa toplantılarında ikna olmayanlarla bu kez birebir görüşmeler gerçekleştirerek, onları kişisel olarak ikna etmeye gayret gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Ana arterdeki uzlaşma sürecinin çok zor olduğunu, bürokratların esnafa karşı kendi aralarında iyi polis-kötü polis rolünü oynamak zorunda kaldıklarını aktarmışlardır. Koruma fonlarından gelen desteğe rağmen başlangıçta gönüllü katılımın ancak %20'ler dolayında seyrettiği, ancak yasal yaptırımların dile getirilmesiyle esnafın mutabakatı imzalar duruma geldiği ifade edilmiştir.

Uygulamaların I.Etabında yer alan 71 işletmenin 23'yle yapılan görüşmeler sonucunda, projelere gönüllü destek verme oranının %30'lar düzeyinde olduğu görülmüştür. Anafartalar Caddesi esnafının da çoğunlukla erkek olduğu görülmüştür. Bu aksta görüşülenlerin yaklaşık dörtte birinin kadın olduğu belirtilebilecektir. Projeye destek verenler özet olarak, çalışmaların gelecekte alanın değerini arttıracaklarını ve bu süreci bir başlangıç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Desteklemediklerini ifade edenlerse, projelerin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini düşündüklerini söylemişlerdir. Anafartalar Caddesi konsensüs süreçlerinde Kemeraltı Esnaf Derneği'nin de yerel yönetim ve esnaf arasında arabulucu bir rol üstlendiği ifade edilmiştir.

Bu süreçte Konak Belediyesi'nin uygulamalarından farklı olarak, esnafın masrafinin %60'ı Valilikçe ayrılan fonlardan karşılanacağı halde, uygulamalar süresince yaşanacak zaman ve maddi kayıpların düşüncesi projeye gönüllü katılımı düşük tutmuştur. Bu durumun, Anafartalar Caddesi'nin alışveriş hacminin çok yüksek olduğu bir bölge olması dolayısıyla, buradaki esnafın Çarşı'nın diğer bölgelerine oranla halinden daha fazla memnun olduğu ve pozisyonunu korumaya çalıştığı şeklinde de yorumlanmasi olanaklıdır.

Anafartalar aksında kiraçılık ve ticarethanelerin el değiştirme durumunun yüksek olmasının ve eski esnaf sayısının düşüklüğünün komşuluk ve aidiyet bağlarının daha güçsüz olmasına yol açtığı anlaşılmaktadır (Eral, 2015). Ayrıca aksın lineer yapısı ve sürekli olarak çok kalabalık bir bölge olması da komşuluk ilişkilerinin Konak Belediyesi'nin uygulamalarını gerçekleştirdiği özel proje alanlarındaki kadar güçlü olmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim esnafın yorumlarından; komşuluk ve aidiyet ilişkilerinin zayıf olmasının Anafartalar deneyiminde işbirliğine gönüllü katılımı engelleyen faktörlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi yetkilileri çalışmalar sırasında esnafı olan müzakereler dışında iki arabuluculuk süreci daha yürütüldüğünü aktarmışlardır. Uygulamaların diğer aktörleri olan İzmir I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve projelerin ihalesini alan müteahhit firma ile esnaf arasında bir uzlaşma zemini oluşturmanın da kendilerine düştüğünü ve

bu ilişkileri yönetmenin oldukça yorucu olduğunu ifade etmişlerdir. Projelerin onaylanması sürecinde Koruma Kurulu ve esnaf arasında, uygulama sürecindeyse müteahhit firmayla esnaf arasında arabuluculuk yapmak durumunda kalmışlardır. Aktarımlarına göre; bir yandan Koruma Kurulu'nun projeleri değerlendirirken çok katı davranarak alanın gerçeklerini göz ardı etmemesini sağlamaya, diğer yandan da esnafı Kurul'un isteklerini yerine getirmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Yine, alanın yüksek rantından dolayı müteahhit firmanın her gecikmesinin sorun olduğu ve esnafı müteahhit firma arasındaki çatışmaları çözme işinin de yerel yönetim yetkililerine düştüğünü belirtmişlerdir.

Sonuç olarak süreçte yaşanan zorluklara karşın, Anafartalar Caddesi'ndeki cephe sağlıklılaştırma uygulamaları da ciddi bir çatışma ortamı yaşanmadan gerçekleştirilmiştir. Ancak bu durumun ardında yatan temel nedenin esnafın önemli bir kısmının yasal yaptırımdan çekinmesi ve kendisini zorunlu olarak görmesi olduğunu ifade etmek mümkündür. Esnafın küçük bir kısmının ise proje çerçevesinde sunulan ortak hedeflere inanarak gönüllü olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak I. Etap uygulamaları 2007 yılında başlatılarak, tamamlanmıştır. I. Etap sürecince uygulamaları gözleyen ve fikre ısınan 2. ve 3. Etap esnafıyla ise uzlaşmanın daha kolay sağlandığı yetkililerce aktarılmaktadır.

Anafartalar Caddesi'nde 5226 Sayılı 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un getirdiği desteklerle başlayan süreç, İzmir Tarih-sel Kent Merkezi'nin 2008 yılında Bakanlar Kurulu tarafından 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamına alınmasıyla son bulacaktır. Bu yasanın öngördüğü ağır cezai yaptırımlar dolayısıyla esnaf projeleri belirlenen sürede gerçekleştirmeye zorunlu kılınmış ve 4. ve 5. etaplarda uzlaşma ortamı dağılmıştır. Bir yandan koruma uygulamalarını desteklerken, bir yandan da tarihsel alanların sermaye yatırımları için hızlıca hazırlanması gibi bir kaygı yaratan bu yasanın sahip olduğu yaptırım gücü, işbirliği sürecinin sona ermesine neden olmuştur. Yasa ile elde ettiği yetkilerini kullanan yerel yönetim, işbirlikçi yaklaşımı bir kenara bırakarak ikna ve konsensüs süreçlerine son vermiştir. Bu durum yerel yönetimlerin işbirliği arayışlarına başvurmasının ardındaki temel nedenin kendi finansal ve yasal yetkilerinin sınırlılığı olduğunu düşündürmektedir. Alanın 5366 Sayılı Yasa kapsamına alınması sonrasında izlenen tutum, bu yasal ve finansal olanaklara sürecin başında sahip olunması durumunda işbirliği ve konsensüs sürecine belki de hiç gerek duyulmayacağını aklı getirmektedir.

2012 yılında Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş (TAR-KEM), kendi tanımıyla; İzmir'in gelişimine gönül vermiş, iş dünyasının önemli isim ve şirketlerinin de aralarında bulunduğu 116 ortağın, kent değerlerini korumak ve geliştirmek için sosyal sorumluluk bilinci ile oluşturdukları çok ortaklı bir anonim şirket olarak kurulmuştur.⁷ Bu oluşumun kente yön veren aktörlerin

⁷ <http://www.tarkem.com.tr/kurumsal/hakkimizda>, erişim tarihi Nisan, 2017.

kentin tarihsel merkezi üzerine oluşturduğu konsensüsün bir sonucu olarak okunması olanaklıdır. Bu girişimle kentin sermayedar aktörleri, alandaki müdahalelerde daha etkin söz sahibi olmak ve süreci yönlendirmek adına bir oluşum yaratmaya karar vermişlerdir. Nitekim TARKEM'in kurulması Kemeraltı için bu kez başka bir deneyim sürecini başlatmış durumdadır. Bu süreçte Kemeraltı Esnaf Derneği giderek işlevsizleşerek kapanacak ve alanda yönlendirici kuruluş olarak Büyükşehir Belediyesi'nin de ortaklarından biri olduğu TARKEM, Büyükşehir Belediyesi ile birlikte yürüttüğü çalışmalarla ortaya çıkacaktır. Günümüzde Çarşı için söylem ve projeler üreten TARKEM'in çalışmaları ve Çarşı'nın geleneksel küçük esnaf yapısının bu çalışmalardan uzun dönemde nasıl etkileneceği ayrı bir araştırma konusu olmaktadır.

Sonuç

Kemeraltı'ndaki işbirlikçi sürecin, Çarşı'nın tarihsel kültürel niteliklerinin korunması konusunda kente yön veren aktörler arasında oluşan konsensüsle başladığı görülmektedir. Bu konsensüs sonucunda bölge ile ilgili söylem ve projelerde kayda değer bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, üretilen projelerin Kemeraltı gibi bir bölgede uygulanmasının zorluğunu ve süreçte çıkabilecek olası sorunları öngören yerel yönetim yetkilileri, plan kararlarının uygulanması sürecinde bir işbirlikçi model oluşturmayı düşünmüşlerdir. İlk olarak Konak Belediyesi yetkilileri işbirliği modelini özel pilot proje alanı olan Alipaşa Meydanı'nda uygulayabilmek için esnafla konsensüs ve işbirliği arayışını başlatmışlardır.

Konak Belediyesi'nin yürüttüğü öncü nitelikteki süreçte esnafın destek ve katılımının sağlanması için, sürekli ve düzenli bir iletişim ortamı yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Esnaf, yetkililerce ziyaret edilerek, projenin hedefleri ve getirileri anlatılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte yerel yönetim yetkilileri ile esnaf arasında kurulan ilişkiler değerlendirildiğinde; Alipaşa Meydanı deneyiminde kişisel informal iletişimin ön plana çıkarılmasının, iktidar ilişkilerini zayıflatarak ortaklaşa süreci güçlendirdiği görülmüştür. Yine, tarafların kendi aralarında yarattıkları otokontrol mekanizmalarının da gönüllülüğü yaratmasa da, çatışma çözmeyi sağlayan faktörlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Konak Belediyesi'nin çalışma alanlarına göre daha büyük ölçekli ve yüksek rantlı bir bölgede çalışan Büyükşehir Belediyesi uygulamalarında, gönüllülüğün sağlanmasındaki başarının azaldığı görülmektedir. Anafartalar Caddesi deneyimi; konsensüs süreçlerinde alanın ölçeği büyüdükçe karşılıklı diyalogun zayıfladığını ve buna paralel olarak güç ilişkileri ve yaptırımların daha fazla devreye girdiğini göstermektedir. Her iki deneyimde de güç ilişkilerinin işbirliği arayışı sürecinde önemli bir rol oynadığı, işbirliğine katılma gönülsüz olanların, yerel yönetimlerin elindeki yaptırımlardan çekinerek işbirliğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Innes ve Booher (2007) konsensüs sürecinin ortak bir grupça paylaşılan gerçek ve pratik bir ortak amaç doğrultusunda ilerlemesi gerektiğini, Jennings de (1993) işbirliği sürecinin ortak niyetlerin oluşumuna temellenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kemeraltı deneyiminde yerel yönetimler ile esnafın tümünü kapsaması da azımsanmayacak bir bölümü için, "Kemeraltı'ndan elde edilen gelirin artması" biçiminde ortak amacın tesis edilmiş olduğundan söz etmek mümkündür. Çarşı'nın İzmir için taşıdığı önem ve Çarşı'dan elde edilecek gelirin yükselecek olması düşüncesinin; kente yön veren aktörler, yerel yönetimler ve gönüllü esnafça paylaşılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yine Alipaşa Meydanı örneğinde gönüllük daha yüksek iken, Anafartalar Caddesi'nde ortak niyetin gönüllü olarak paylaşılma durumunun daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. İşbirliğine gönüllü katılım gösteren esnafın, Jennings'in (1993) tarif ettiği üzere ortak amaca ulaşılması için ortak bir plana inanmakta olduğu görülmektedir. Buna karşın gönülsüz katılım gösterenlerin projelere dair bu inancı paylaşmadıkları, iktidar ilişkileri çerçevesinde işbirliğine dahil oldukları aktarılabilecektir.

Innes ve Booher'in (2007) ifade ettiği; konsensüs sürecinin kendini kurma durumunun her iki örnekte de farklı bağlamlarda yaşandığını belirtmek olanaklıdır. Süreç ilerledikçe deneme-yanılma yöntemleri ile roller kendiliğinden bir düzene oturmuştur. Yine, Innes ve Booher'in (2007) vurguladığı informal etkileşimin önemi, her iki örnekte de farklı bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Konak Belediyesi yetkilileri ile esnaf arasındaki iletişimde ve Büyükşehir Belediyesi yetkililerinin deneyimlediği bire bir ikna süreçlerinde informal etkileşimin çatışmayı engelleyen unsur olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Buna karşın, işbirliği deneyimi kesinleşmiş plan kararları üzerinden işlediği için Innes ve Booher'in (2007) ifade ettiği; konsensüs sürecinin yaratıcı düşünceyi geliştirmesi ve statükoya meydan okumayı beraberinde getirmesi durumunun Kemeraltı deneyimleri için çok da geçerli olamadığı görülmektedir. Ancak yine de uygulamalarda çarşının bir ticaret alanı olarak gerçekleri ile Koruma Kurulu'nun istemleri arasındaki dengelerin oluşturulması arayışlarının yaratıcı düşünceyi bir anlamda zorlamış olduğu düşünülebilir.

Kemeraltı deneyimlerinin, Innes ve Booher'in (2007) ifade ettiği; yüksek nitelikli bilgiyi destekleme konusunda zayıf olduğu, ancak yaşanan karşılıklı öğrenme süreçlerinin çatışmayı azalttığı görülmektedir. Nitekim, iletişim sürecinde ortaya konan fikir ve bilgilerin taraflarca kabul edildiği ve gönüllü ya da gönülsüz katılımcılar tarafından ortada dolaşan bilgilerin anlamı üzerinde genel bir uzlaşmanın sağlandığı anlaşılmaktadır.

Kemeraltı deneyimlerinde işbirliği süreçlerinin Jennings'in (1993) ifade ettiği üzere; pek çok alt tartışma çözüme ve ikna sürecini içerdiği anlaşılmaktadır. İkna süreçlerinin Konak Belediyesi uygulamalarında yerel yönetim-esnaf ve esnaf-esnaf arasında yaşanmış olduğu görülmektedir. Büyükşehir belediyesi

deneyiminde ise ikna süreçlerinin yerel yönetim-esnaf ilişkisi dışında, esnaf-müteahhit firma, esnaf-koruma kurulu ve esnaf derneği-esnaf arasında işlediği anlaşılmaktadır.

Jennings (1993) işbirliği süreçlerinde tarafların rol ve taahhütlerini kontrol için rasyonel olarak düşünülmüş kriter ve davranışsal kuralların oluşması gerektiğini belirtmektedir. Bu örnekte taraflarca karara bağlanmış davranışsal kurallar olmamakla birlikte, tarafların kimi zaman kendi içinde davranışsal kararlar almasının süreci etkilediği görülmektedir. Özellikle Alipaşa Meydanı örneğinde konsensüs sürecinin zora girdiği koşullarda esnafın kendi içinde alt müzakerelerin yaşanmış ve komşuluk ilişkilerinden gelen kuralların devreye girmiş olduğunu ifade etmek mümkündür.

Her iki uygulama örneğinde de Jennings'in (1993) tanımladığı uygulamanın öznel beklentileri sınırlama durumunun ancak kaçak kat ve eklemelerin yıkılması gibi konularda gerçekleştiği görülmektedir. Yine deneyimlerden çıkarılabilecek bir başka nokta da, Jennings'in (1993) de belirttiği, çatışmanın niteliğine göre konsensüs grubunun büyüklüğüne dair özel formülasyonların oluşturulmasının, özellikle Anafartalar Caddesi deneyiminde olduğu gibi, çözüm sürecinin başarısında kritik bir rolü olduğudur.

Tartışmanın pozitif hali olan ortaklaşa çözüm arayışlarında, karşılıklı konuşma ile karşılıklı öğrenme gerçekleşmektedir (Gates, Purdy, Lappe, Rush, 1991). Deneyimler karşılıklı olarak paylaşıldıkça öğrenme süreci yaşanmaktadır (Ataöv ve Kahraman, 2009). Kemeraltı örneğinde karşılıklı öğrenme yaratılabilmesi bir başarıdır. Özellikle Konak Belediyesi'nin uygulamaları, ortaklaşa çözüm sürecinde kişisel etkileşimin taşıdığı önemini anlatan örnekler olmuştur. Bu uygulamalar Habermas'ın (2001) altını çizdiği, rasyonel iletişimin, iletişimde kişisel tutumların ve insani ilişkilerin, onur sözlerinin güven oluşumu noktasındaki etkisini ortaya koymaktadır. Ancak, karşılıklı güvene dayalı insani ilişkilerin yanı sıra, tarafların sahip oldukları yasal ve siyasi güçlerin de konsensüs süreçlerini yönlendiren unsurlar oldukları görülmektedir. Bu durum bir yönüyle de Foucault'un güç analizini doğrular nitelikte; tarafların toplumsal roller ve iktidar ilişkilerinden bağımsız iletişim kurmalarının güç olduğunu ortaya koymaktadır. Kemeraltı deneyimi özellikle alan kullanıcılarını karar verme süreçleri dışında bırakması bağlamında Foucault'nun ideal katılım ortamı arayışlarına karşın geliştirdiği iktidar eleştirilerini haklı kılan bir yapıya sahiptir. Ancak uygulamalar sırasında öznel özgün hareketlerinin kimi zaman rasyonel iletişimin kurulmasını sağlayabileceğine dair taşıdığı ipuçları noktasında Habermas'ın kuramına da gönderme yaptığı bir gerçektir. Kentlerde pek çok çatışma ve sorunun yaşandığı günümüzde Habermas'ın "iletişimsel rasyonelliğini" araştıran deneyimlere duyulan gereksinim, her ne kadar Foucault'un güç analizi aklımızın her daim bir kenarında kalacak da olsa güçlüdür.

Deneyimlenen işbirliği sürecinin bir yönüyle Kemeraltı'nın küçük esnaf çarşısı yapısının sürdürülebilirliği açısından olumlu unsurlar taşıdığını ifade etmek olanaklıdır. Yerel yönetimlerin küçük esnafla doğrudan iletişime ve işbirliğine geçmeleri, küçük esnaf yapısının tanınması ve sürmesi adına olumlu görülebilir. Nitekim egemen neoliberal politikaların tarihsel merkezler üzerinde dönüştürücü etkilerle, soylulaşma riski yarattıkları bir gerçektir. Esnafın Kemeraltı'na sahip çıkması bu risklerin azalması adına önem taşıyacaktır. Bölgedeki koruma çalışmalarının tartışılması, her ne kadar bu yazının kapsamı dışında bırakılmış olsa da, Kemeraltı Bölgesi'nin; alan kullanıcılarını tanıyan, doğru, bütünlük koruma uygulamalarına gereksinimi olduğu, piyasa mekanizmalarının aceleci talep ve yaklaşımlarından uzak durulması gerektiğinin altı çizilmelidir.

Alandaki bir esnafın "aslında esnafta kendi çıkarı olduğu için destek veriyor" cümlesiyle belirttiği gibi, her kişi ya da kurumun işbirliğine sürecine kendi duruş noktası bağlamında; kişisel düşünce, niyet ve beklentileriyle girdiği anlaşılmaktadır. Önemli olan bu farklı niyet ve beklentilerin ortak bir zeminde karşılıklı dinleme ile tartışılmasına olanak veren ve temeline kamu yararı ilkesini alan bir işbirliği süreci yaratılabilmektir. Son verirken, konsensüs oluşumu ve işbirliği yaratımı açısından İzmir Kemeraltı Çarşısı deneyiminden çıkarılabilecek bir takım belirleyici unsurları şu şekilde özetlemek olanaklıdır;

- ortak niyetlerin oluşma durumu,
- iktidar ve güç ilişkileri,
- üretilen çözümlerin tarafların yararını gözetmesi ve beklentilerini karşılamaları,
- sorunun ölçeği ve çözüm sürecindeki feragatların/kayıpların büyüklüğü,
- taraflar arasındaki iletişimin sürekliliği ve düzenliliği,
- iletişim dili,
- katılımcı sayısı ve birbirleriyle ilişkileri,
- alt müzakere süreçleri,
- katılımın ölçeği.

Kemeraltı deneyimi; konsensüs ve işbirliği arayışlarında yarıda sıralanan dinamiklere öncelikle dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koyan bir örnek olması açısından, kendisinden sonraki arayışlar için önem taşımaktadır. Nitekim planlama ve uygulama süreçlerinde konsensüs oluşturma ve işbirliği arayışları yazının giriş bölümünde tartışılan sorun alanları bağlamında oldukça büyük hassasiyetler taşıyan alanlardır. Planlama süreçlerinde katılım, işbirliği, ortaklaşa karar vermenin gerçekleştirilmesi; planlama alanının sermaye taleplerine karşı kamu yararını önde tutan ve gözetilen bir tutumla; toplumsal bütünlüğü oluşturan çok sesliliği, yerel, gündelik, anlatsal bilginin değerini temele alan bir anlayış içerisinde yapılanmasına bağlı olacaktır.

Teşekkür

Prof. Dr. Tayfun Taner (Dönemin Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi ve Kemeraltı I. Etap Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Döner Sermaye Projesi Yürütücüsü), Muhittin Selvitopu (Dönemin Konak Belediyesi Başkan Yardımcısı), Hüseyin Hepşengünler (Dönemin Konak Belediyesi Fen İşleri Müdürü), Memnune Akın (Dönemin Konak Belediyesi Şehir Plancısı), Kıvılcım Keskiner (Dönemin İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarihsel Çevre Koruma Müdürü), Deniz Dayangaç (Dönemin İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarihsel Çevre Koruma Müdürlüğü Mimarı), Hitay Baran (Dönemin İzmir Ticaret Odası Şehircilik Danışmanı), Mehmet Gülaylar (Dönemin Kemeraltı Esnaf Derneği Başkanı) ve Alipaşa Meydanı esnafı ve Kemeraltı I. Etap Sokak Sağlıklaştırma ve Kentsel Tasarım Düzenleme Uygulamaları kapsamında yer alan esnafa; kaleme alınması uzun bir dönem yayılan bu makalenin hazırlanması sürecinde zaman ayırıp, görüşmeyi kabul ettikleri ve değerli katkıları için teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

KAYNAKLAR

- Altınörs, 2005, "Planlamada Toplumsal Katılım Süreçlerinde Model Arayışları ve İletişim Sorunsalı: İzmir Konak Belediyesi'nin Örnek Uygulamaları Üzerinden Bir Değerlendirme" 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler Riskler ve Fırsatlar, İTÜ ve TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Taşkılla İstanbul, s: 585-596.
- Ataöv, A. (2007). Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü: Toplumdan Biri Olmak. METU JFA, 24/1, 139-152.
- Ataöv, A., Kahraman, E. H. (2009). Constructing Collaborative Processes Through Experiential Learning: Participatory Planning In Kaymaklı, Turkey. Habitat International, 33/4, 378-386.
- Bal, E., Altınörs, A., Doğmuş, O.E. (2005). Kente Yön Veren Aktörler Temeinde İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım Planı. Ege Mimarlık, 53, 32-36.
- Baum, H. S. (1999). Community Organizations Recruiting Community Participation: Predicaments in Planning. Journal of Planning Education and Research, 18, 187-199.
- Benzergil, G. (2006). Tarihi Sokak Strüktürlerinde Cumhuriyet Dönemi'nde Meydana Gelen Değişimlerin Koruma Bağlamında İrdelenmesi: Kemeraltı-871 Sokak Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Beyrut, R. (1992). 20. yy. Başlarında Kemeraltı", Ege Mimarlık, 43-47.
- Eral, D. (2015). Dönüşüm Sürecindeki Tarihi Kent Merkezlerinde Kullanıcı Profiline Kültürel Miras Üzerindeki Değerlendirmeleri: İzmir Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ersoy, M. (2008). Kentsel Planlama Kuramları. Ankara:İmge.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar. Seçme Yazılar 2. Ergüden I., Akınhay O. (Çev.) Keskin, F. (yayına hazırlayan), 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gates, C. T., Purdy, J., Lappe, F. M., Rash, B. C. (1991). Collaborative Problem Solving. National Civic Review. 80/2: 105-112.
- Göksu, E. (1989). Kent Merkezlerinde Yer Alan Yapılara İlişkin Yenileme Kararlarının Ekonomik Analizi, İzmir Kemeraltı Kent Merkezi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Göksu, E. (2002). Mikro Müdahaleler ve Tarihsel Sorumluluk. Ege Mimarlık. 43. 9-12.
- Habermas, J. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı. Mustafa Tüzel (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Healey, P. (1997). Collaborative Planning Shaping Spaces in a Fragmented Societies. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=psW_hMb3AH8C&oi=fnd&pg=PR10&dq=healey+1997+collaborative+planning&ots=ZmqoGEb4L&sig=zidCj2SpE9cknJXxrQeNMBmeUs&redir_esc=y#v=onepage&q=healey%201997%20collaborative%20planning&f=false
- İşık, E.N. (2010). Kemeraltı Üzerinden İzmir'de Ticari Yaşamın Değişen Niteliğine İlişkin Gözlemler. Deniz Yıldırım, Evren Haspolat (ed.), Değişen İzmir'i Anlamak içinde (s:187-212), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Innes, J.E., Booher, D.E. (2007). Consensus Building and Complex Adaptive Systems. Journal of the American Planning Association. 65/4. 412-423. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/01944369908976071>
- Jennings, N. R. (1993). Specification And Implementation Of A Belief-Desire-Joint-Intention Architecture For Collaborative Problem Solving. Int. J. Coop. Info. Syst. 02. 289. DOI: <http://dx.doi.org/10.1142/S0218215793000137>
- Kayın, E. (2002). İzmir'in Tarihsel Kent Mekanları için Yeni Vizyonlar. Ege Mimarlık. 43. 4-5.
- Kılıç, S. E., Aydoğan, M. (2006). Katılımcı Bir Kentsel Koruma Projesi: İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi. Ege Coğrafya Dergisi. 15. 61-71.
- Margerum, R. D. (2002). Collaborative Planning Building Consensus and Building a Distinct Model for Practice. Journal of Planning Education and Research. 21: 237. DOI: 10.1177/0739456X0202100302 <http://jpe.sagepub.com/content/21/3/237>
- Ploger, J. (2001). Public Participation and The Art Of Governance. Environment and Planning B: Planning and Design. 28. 219-241.
- Roschelle, J. ve Teasley, S. D. (1995). The Construction of Shared Knowledge in Collaborative Problem Solving. C. O'Malley (Ed.), Computer Sup-

- ported Collaborative Learning içinde, (69-97). Berlin: Springer. <http://tecfa.unige.ch/tecfa/publicat/dil-papers-2/cscl.pdf>.
- Roy, P. (2015). Collaborative planning – A neoliberal strategy? A study of the Atlanta BeltLine. *Cities*, 43.59–68. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275114001899>
- Taner, E.T. (2001). İzmir'in Tarihi Merkezi Kemeraltı'nı Yeniden Yaşatmak. *Mimarlık*, 299. 50-53.

İNTERNET KAYNAĞI

- URL -1: <http://www.tarkem.com.tr/kurumsal/hakkimizda> Erişim Tarihi: Nisan,2017.